

Warszawa, dnia 26 października 2020 roku

Stanowisko Europejskiego Stowarzyszenia Studentów Prawa ELSA Poland w sprawie funkcjonowania i przyszłości instytucji Rzecznika Praw Obywatelskich w Polsce

Institucja Rzecznika Praw Obywatelskich różni się od większości organów konstytucyjnych. Ustawodawca określił go mianem „stojącego na straży praw i wolności człowieka i obywatela”, ustanawiając tym samym drogę dla wszystkich dotkniętych niesprawiedliwością, opresją czy prześladowaniem. Jawi się on jako organ funkcjonujący w ramach systemu państwowego, a jednak bliżej nas, obywateli.

Kompetencje Rzecznika rysują się na kilku kluczowych dla funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego polach. Jako pierwsze należy wyszczególnić działania w tzw. sprawach indywidualnych, czego wyrazem jest art. 8 ustawy o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz. U. 1987 Nr 21 poz. 123), ustanawiający obowiązek podjęcia działań przez Rzecznika po otrzymaniu wiadomości wskazującej na naruszenie praw i wolności człowieka i obywatela. Charakterystyka uprawnień Rzecznika po podjęciu tego typu sprawy pozwala mu m.in. na zbadanie sprawy na miejscu oraz na żądanie złożenia wyjaśnień czy informacji. Ten aspekt pracy Rzecznika często bywa niedoceniany. Poza kompetencjami umożliwiającymi ingerencję w tok sprawy, nie do przecenienia jest tutaj element psychologiczny, pozwalający osobie poszkodowanej w danej sytuacji odczuć, że nie jest ona pozostawiona sama sobie. Fakt, że Rzecznik ma możliwość nakierowania spojrzenia opinii publicznej na niesprawiedliwość, która zachodzi w kraju, może mieć korzystny wpływ nie tylko na konkretną sprawę, ale także na rozwój ogólnospołecznej wrażliwości na krzywdę.

Kolejną kompetencją Rzecznika jest możliwość pośredniej ingerencji w proces tworzenia prawa. Art. 16 ust. 2 pkt 1 ustawy o RPO zapewnia możliwość występowania do właściwych organów z wnioskami o podjęcie inicjatywy ustawodawczej bądź o wydanie lub zmianę innych aktów prawnych w sprawach dotyczących wolności i praw człowieka i obywatela. Za element ingerencji w kwestie legislacyjne uznaje się również wynikający z art. 212 Konstytucji RP (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483) obowiązek corocznego przedstawiania swojego stanowiska w sprawach dotyczących przestrzegania chronionych przez Rzecznika wartości. Niestety w polskich warunkach owo wysłuchanie nie cieszy się wśród posłów i senatorów dostateczną estymą, co należy ocenić negatywnie.

Na koniec warto wspomnieć o istotnej roli, jaką Rzecznik odgrywa w procesie kontroli konstytucyjności aktów prawnych. Ucieleśnia się ona w dwóch aspektach: składaniu wniosków do Trybunału Konstytucyjnego oraz możliwości zgłoszenia udziału w postępowaniu dotyczącym skargi konstytucyjnej. Legitymacja do wniesienia skargi przez RPO wynika z art. 191 ust. 1 pkt 1 Konstytucji RP i jest jedną z najdalej idących kompetencji Rzecznika, nie jest bowiem ograniczona jedynie do spraw z zakresu praw i wolności człowieka i obywatela.

Zagadnienie skutków niepowołania Rzecznika Praw Obywatelskich jest o tyle istotne, że mierzymy się z nim w chwili obecnej, bowiem Sejm wciąż nie wybrał następcy urzędującego Adama Bodnara. Ponadto 15 września 2020 roku posłowie Prawa i Sprawiedliwości złożyli wniosek o stwierdzenie niezgodności przepisu przedłużającego kadencję obecnego Rzecznika (art. 3 ust. 6 ustawy o Rzeczniku Praw Obywatelskich) z Konstytucją, zaś Adam Bodnar wniósł o nieuwzględnienie przez Trybunał tego wniosku. Wspomniany przepis traktuje o przedłużeniu kadencji Rzecznika w sytuacji niewybrania przez Sejm

jego następcy. Przepis ten jest wyrazem zasady ciągłości działania konstytucyjnych organów państwa, dodatkowo wskazuje na kluczowy charakter instytucji Rzecznika dla funkcjonowania państwa prawa.

Z oczywistych względów przedłużenie kadencji ponad miarę wyznaczoną w ustawie jest sytuacją niepożądaną. Ustawodawca wyznaczył odpowiednie terminy urzędowania w sposób przemyślany i muszą być one traktowane jako wyraźne ramy działania danego urzędu, nie zaś jedynie jako wskazówki. Prawo konstytucyjne jest jednak w dużej mierze wazaniem wartości. W omawianej sytuacji mamy do czynienia z wyborem pomiędzy stwierdzeniem niekonstytucyjności rzeczonego przepisu, co skutkowałoby zakończeniem kadencji Rzecznika i wakatem na tym stanowisku, a możliwością wykorzystania zasady z art. 3 ust. 6 ustawy o RPO do przedłużenia kadencji do czasu wyboru nowego Rzecznika. Zdaniem Stowarzyszenia, o ile zgodzić należy się z wnioskodawcami co do faktu, że obecna sytuacja jest niepożądana, to próba odwołania Rzecznika w sytuacji pandemii, gdzie ograniczane są prawa i wolności obywateli, a także w świetle ostatnich zmian w prawie aborcyjnym budzą niepokój. W naszej opinii, jedynym powodem odwołania Rzecznika z innych względów niż wymienione w art. 7 ustawy o RPO powinno być powołanie na jego miejsce nowego Rzecznika w trybie przewidzianym przez ustawę, organ ten jest bowiem zbyt istotny dla zachowania Konstytucyjnych wartości, aby mógł być elementem gry politycznej. W sytuacji niepowołania nowego Rzecznika i uznania za niezgodne z porządkiem konstytucyjnym dalsze sprawowanie urzędu przez Adama Bodnara, obywatele zostaną pozbawieni instrumentu ochrony swoich praw. Stanowi to zagrożenie nie tylko dla abstrakcyjnych do pewnego stopnia idei ciągłości działania konstytucyjnych organów państwa, ale również dla jak najbardziej realnej kondycji praw człowieka i obywatela w Polsce. Brak organu Rzecznika Praw Obywatelskich jest sytuacją dalece niepożądaną, szczególnie w świetle ostatnich wydarzeń.

Posiedzenie Trybunału, które miało odbyć się w tej sprawie, wyznaczone na dzień 20 października bieżącego roku, zostało odwołane z powodu choroby jednego z sędziów. Nie został jednak wskazany żaden inny, nawet przybliżony termin. Jako młodzi adepci prawa, a przede wszystkim obywatele Rzeczypospolitej, wyrażamy swój zdecydowany głos, sprzeciwiający się praktykom rządzących, które prowadzą do destabilizacji sytuacji praw człowieka w Polsce. W obliczu pandemii COVID - 19 i narastającego w związku z tym kryzysu, a także z uwagi na fakt, że jedyna do dnia dzisiejszego kandydatura na stanowisko Rzecznika Praw Obywatelskich została odrzucona, apelujemy o jak najszybsze rozwiązanie wskazanej kwestii.

Zarząd Krajowy

**Europejskiego Stowarzyszenia Studentów Prawa
ELSA Poland**